

СОНГУУЛИЙН ХОЛИМОГ ТОГТОЛЦООТ УЛС ОРНУУДЫН СОНГОГЧДЫН САНАЛ ГАРГАХ ХУВИЛБАРУУД (Харьцуулсан судалгаа)

*Ц. Товуусүрэн, Ц. Болормаа, Г. Гэрэл,
О. Нарантуяа, Б. Хатантуул*

Сонгуулийн холимог тогтолцоот улс орнуудын сонгогчдын санал гаргах хувилбарууд

Сонгуулийн холимог тогтолцоо: нь олонхийг төлөөлөх /мажоритар/, хувь тэнцүүлэн хуваарилах /пропорциональ/ тогтолцооны аль алиных нь шинжийг агуулдаг. Сонгуулийн холимог тогтолцооны хувилбарыг дэлхийн 30 шахам орнуудад ашигладаг⁶. Ер нь холимог тогтолцоог ихэнх тохиолдолд газар нутгийн хэмжээ томтой, олон хүн амтай, олон үндэстэн ястан оршин суудаг, бүс нутгийн болон үндэстний эрх ашгийг төлөөлөх зайлшгүй шаардлагатай улс орнууд сонгосон байдаг.

Энэхүү тогтолцоог холимог хувь тэнцүүлсэн, зэрэгцээ (паралель) гэж ангилж болно.

- Холимог хувь тэнцүүлсэн тогтолцоо: -нд сонгогчдын өгсөн нэг саналаар хоёр өөр тогтолцооны суудал хуваарилах аргыг хэрэглэдгээрээ онцлог юм.
- Зэрэгцээ (паралель): саналын арга нь сонгогч олонхийг төлөөлөх хэсэгт 1 санал, хувь тэнцүүлэн хуваарилах хэсэгт нэг санал өгдгөөрөө ялгаатай.

Судалгаанд сонгуулийн холимог тогтолцоо бүхий 24 орныг хамруулсан бөгөөд сонгогчдын санал гаргах субъектээр нь дараах байдлаар ангилж үзлээ. Үүнд:

- 1) Нэр дэвшигчид санал гаргах
- 2) Намаас нэр дэвшигчдийн жагсаалтад санал гаргах
- 3) Намд санал гаргах

Дээрх 24 орноос:

- ХБНГУ, Шинэ Зеланд, Болгар, Шотланд, Тайланд, Мавритан, Судан зэрэг 7 орон намд болон нэр дэвшигчдэд^{*} санал өгөх журмаар,
- Япон, Филиппин, Камерун, Конго зэрэг 4 орон нэр дэвшигчид болон намын нэр дэвшигчдийн нэрсийн жагсаалтад^{**} сонгогч саналаа гаргах журмаар,
- Сенегал намд болон намын нэр дэвшигчдийн нэрсийн жагсаалтаас^{***} сонгон санал өгөх журмаар,
- Румын, Сейшелийн арлууд, Норвеги зэрэг 3 орон сонгогчид зөвхөн нэр дэвшигчидэд санал өгөх журмаар,
- Литва, Лесото, Мексик, БНСУ, Тайван, Венесуэл, Руанда зэрэг 7 орон сонгогчид зөвхөн намд санал өгөх журмаар санал хураалт явуулдаг,
- Унгар улс зөвхөн намын нэр дэвшигчдийн нэрсийн жагсаалтаас сонгогч саналаа гаргах журмаар сонгуулийн санал хураалтыг явуулж байна.

Судалгаанд хамруулсан 24 орноос сонгогчид санал өгөх субъектээр нь ангилсан

⁶ Ц.Товуусүрэн. "Сонгуулийн эрх зүйн тогтолцооны онол, арга зүйн үндэслэл, зохистой хувилбарыг сонгох зарчим" судалгааны тайлан, 2010 он

санал хураалтын арга зам бүхий 3 хүснэгтийг тойргийн хэлбэр болон хувь тэнцүүлэн хуваарилахад ногдох суудал зэрэг мэдээллийг багтаан доор хавсаргав.

* * *

**Сонгуулийн холимог тогтолцоотой бөгөөд нэр дэвшигчид санал гаргах
зохицуулалт бүхий улс орнууд**

Хүснэгт 1

№	Улсын нэр	Сонгогч саналаа өгөх субъект	Тойргийн хэлбэр	Бүх суудал (Хувь тэнцүүлэн хуваарилахад ногдох суудал)
1.	Боливи -дээд -доод	-Нэр дэвшигчид	Олон мандаттай 9 тойрог 1 мандаттай 70 тойрогт нэр дэвшигчийн төлөө, олон мандаттай 9 тойрогт намын нэр дэвшигчдийн нэрсийн жагсаалтын төлөө саналаа өгнө. 60 суудал хуваарилна.	130/60 36/36
2.	БНА Конго ^{**} -доод	-Нэр дэвшигчид -Нэр дэвшигчидийн нэрсийн жагсаалт	60 нэг мандаттай тойрогт нэр дэвшигчийн төлөө 109 олон мандаттай тойрогт нэрсийн жагсаалтын төлөө Муж бүр 1 тойрогт шууд бусаар пропорциональ системээр	500/440
3.	ХБНГУ [*] -доод	-Нэр дэвшигчид,	Мажоритар 299 тойрогт нэр дэвшигчийн төлөө, Олон мандаттай 16 тойрог намын нэрийн төлөө саналаа өгнө. Мажоритар суудал нь пропорционалиар хуваарилагдсан суудлаас олон байвал нэмэлт суудал тэргүүн ээлжинд авдаг.	598/299
4.	Шинэ Зеланд [*]	-Намд, -Нэр дэвшигчид	70 тойргоос мажоритар системээр, Үндэсний 50 мандаттай 1 тойрогт намын нэрийн төлөө саналаа өгнө	120/50
5.	Румын -дээд -доод	-Нэр дэвшигчид	1 мандаттай тойрогт эхний шатанд тооцогдоогүй саналыг үндэсний хэмжээнд нэгтгэж, намуудад хувь тэнцүүлэн хуваарилдаг.	1 мандаттай 315 тойргоос 50%+1 санал авсан нь шууд сонгогдсонд тооцож, үлдсэнийг нь үндэсний хэмжээнд нэгтгэж 10%-ийн босго давсан намд хувь тэнцүүлэн хуваарилна.
6	Норвеги	-Нэр дэвшигчид	19 тойргоос тус бүр 1 нь шууд сонгогдсонд тооцогдож, 150 нь хувь тэнцүүлэн хуваарилагдана.	19/150
7.	Болгар [*]	-Намд, -Нэр дэвшигчид	31 нь олонхийг төлөөлөх тогтолцоогоор нэр дэвшигчийн төлөө, 209 нь олон мандаттай 31 тойргоос намын төлөө санааа өгнө.	240/209

Судалгааны эмхтгэл, XII боть

8.	Шотланд*	-Намд-1санал, -Нэр дэвшигчид нэмэлт 1 санал	Олон мандаттай 8 тойрог	129/56
9	Тайланд*	-Нэр дэвшигчид-1 санал, -Намд-1 санал	1 мандаттай 375 тойрогт нэр дэвшигчийн төлөө, 125 мандаттай үндэсний хэмжээний 1 тойрогт намын нэр дэвшигчдийн нэрсийн жагсаалтын төлөө саналаа өгнө.	375/125
10	Филиппин**	-Намын нэр дэвшигчдийн жагсаалтад-1 санал, -Нэр дэвшигчид-1 санал	1 мандат бүхий 228 тойрогт нэр дэвшигчийн төлөө, 52 мандат бүхий үндэсний 1 тойрогт намын нэр дэвшигчдийн жагсаалтын төлөө санал өгнө.	228 /52/
11	Камерун**	-Нэр дэвшигчид-1 санал, -Намын нэр дэвшигчдийн жагсаалтад-1 санал	58 тойрог Туйлын олонхи /50%+1/ санал аваагүй ч хамгийн олон суудал авсан намд бүх суудлын 50%-ийг үлдсэн суудлыг намуудын авсан саналд хувь тэнцүүлэн хуваарилна.	180/122
12	Мавритан* -доод танхим	-Нэр дэвшигчид-1 санал	1-2 мандаттай 4 тойрогт нэр дэвшигчийн төлөө, 3-аас дээш болон 14 мандаттай үндэсний 1 тойрогт хаалттай жагсаалтаар санал хурааж, намуудад их үлдэгдлийн аргаар суудал хуваарилна.	95/14-өөс дээш тодорхойгүй.
13	Сейшел арлууд	-Нэр дэвшигчид	1 мандаттай 25 тойрог Можаритар системээр 10%-аас дээш санал авсан намд 9 суудлыг хувь тэнцүүлэн хуваарилна.	34/9
14	Сенегал** -доод танхим	-Нэр дэвшигчид-1 санал, -Намын нэр дэвшигчдийн нэрийн жагсаалтад	5 хүртэл мандаттай /бүгд 90/ 35 тойрогт намын жагсаалтаас энгийн олонхийн саналаар, 60 мандаттай үндэсний 1 тойрогт намын нэр дэвшигчдийн нэрсийн жагсаалтаас сонгоно.	150/60
15	Судан** -доод танхим	-Нэр дэвшигчид-1 санал, -Намын нэр дэвшигчдийн жагсаалтад	270 мандат бүхий тойргуудаас нэр дэвшигчийн төлөө, 180 мандтай тойргоос тнамд санал өгнө	450/180

* * *

Сонгуулийн холимог тогтолцоотой бөгөөд намаас нэр дэвшигчдийн нэрсийн
жагсаалтад **санал гаргах зохицуулалт бүхий улс орнууд**

Хүснэгт 2

№	Улсын нэр	Сонгогч саналаа өгөх субъект	Тойргийн хэлбэр	Бүх суудал (Хувь тэнцүүлэн хуваарилахад ногдох суудал)
1	Япон ^{**} -доод -дээд	-Намын нэр дэвшигчдийн жагсаалтад -Нэр дэвшигчдийн нэрийн жагсаалтад	-1 мандаттай 300 тойрогт нэр дэвшигчийн төлөө, Олон /6-29/ бүгд 180 мандаттай 11 тойрогт намын нэр дэвшигчдийн жагсаалтын төлөө санал өгнө. Мажаритор системийн сонгуульд нэр дэвшигч нь пропорциональ системийн нэрсийн жагсаалтад орж болно. Сонгогдсон тохиолдолд жагсаалтаас хасагдана -Үндэсний 1 тойрог 96 мандаттай тойрогт нэр дэвшигчдийн нэрсийн жагсаалтын төлөө, 2-10(бүгд 146) мандаттай 47 тойрогт нэр дэвшигчдийн төлөө саналаа өгнө. Нэр дэвшигч аль нэгэнд нь нэрээ дэвшүүлэх эрх эдэлнэ	480/180 42/96
2	Унгар	Намын нэр дэвшигчдийн жагсаалтад	64 мандаттай 1 тойрог, олон мандаттай 20 тойрог	386/210
3	Филиппин ^{**}	-Намын нэр дэвшигчдийн жагсаалтад-1 санал, -Нэр дэвшигчид-1 санал	1 мандат бүхий 228 тойрогт нэр дэвшигчийн төлөө, 52 мандат бүхий үндэсний 1 тойрогт намын нэр дэвшигчдийн жагсаалтын төлөө санал өгнө.	228 /52/
4	Камерун ^{**}	-Нэр дэвшигчид-1 санал, -Намын нэр дэвшигчдийн жагсаалтад-1 санал	58 тойрог Туйлын олонхи /50%+1/ санал аваагүй ч хамгийн олон суудал авсан намд бүх суудлын 50%-ийг үлдсэн суудлыг намуудын авсан саналд хувь тэнцүүлэн хуваарилна.	180/122
5	Сенегал ^{**} -доод танхим	-Нэр дэвшигчид-1 санал, -Намын нэр дэвшигчдийн нэрийн жагсаалтад	5 хүртэл мандаттай /бүгд 90/ 35 тойрогт намын жагсаалтаас энгийн олонхийн саналаар, 60 мандаттай үндэсний 1 тойрогт намын нэр дэвшигчдийн нэрсийн жагсаалтаас сонгоно.	150/60
6	Судан ^{**} -доод танхим	-Нэр дэвшигчид-1 санал, -Намын нэр дэвшигчдийн жагсаалтад	270 мандат бүхий тойргуудаас нэр дэвшигчийн төлөө, 180 мандтай тойргоос тнамд санал өгнө	450/180

* * *

**Сонгуулийн холимог тогтолцоотой бөгөөд намд санал гаргах з
охицуулалт бүхий улс орнууд**

Хүснэгт 3

№	Улсын нэр	Сонгогч саналаа өгөх субъект	Тойргийн хэлбэр	Бүх суудал (Хувь тэнцүүлэн хуваарилахад ногдох суудал)
1	Литва	Намд	71 тойрогт нэр дэвшигчийн төлөө санал өгөх ба Үндэсний 1 тойрогтнамын нэрийн төлөө санал өгнө.	141/70
2	Тайланд*	Намд	10 мандаттай 8 тойрог	480/80
3	Лесото	Намд	40 мандаттай үндэсний 1 тойрог	120/40
4	Мексик	Намд	200 мандаттай үндэсний 1 тойрог, 32 мандаттай үндэсний 1 тойрог	500/200, 128/32
5	БНСУ	Намд	1 мандаттай 245 тойрогт нэр дэвшигчийн төлөө, 54 мандаттай 1 тойрогт намын төлөө саналаа өгнө	299(54)
6	Тайван	Намд	1 мандаттай 176 тойрогт нэр дэвшигчийн төлөө, 49 мандаттай 1 тойрогт намын төлөө саналаа өгнө	225(49)
7	Венесуэл	Намд	3 хүртэл мандаттай 87 тойргоос 110 гишүүнийг нэр дэвшигчийн төлөө, 2-3 мандаттай 24 тойргоос намын төлөө санал өгнө.	162/52
8	Шинэ Зеланд* -танхимын 50 суудлыг	Намд	70 тойргоос мажоритар системээр, Үндэсний 50 мандаттай 1 тойрогт намын нэрийн төлөө саналаа өгнө	120/50
9	Болгар*	Намд	31 нь олонхийг төлөөлөх тогтолцоогоор 209 нь олон мандаттай 31 тойргоос	240/209
10	ХБНГУ* -доод	Намд	Олон мандаттай 16 тойрог	598/299
11	Мавритан* -дээд	Намд 1санал	1-2 мандаттай 4 тойрогт нэр дэвшигчийн төлөө, 3-аас дээш болон 14 мандаттай үндэсний 1 тойрогт хаалттай жагсаалтаар санал хурааж, намуудад их үлдэгдлийн аргаар суудал хуваарилна.	95/14-өөс дээш тодорхойгүй.
12	Шотланд*	Намд 1санал	1 мандаттай 73 тойрогт нэр дэвшигчийн төлөө, Олон /бүгд 56/ мандаттай 8 тойрогт Намд-1санал, Нэр дэвшигчид нэмэлт 1 санал өгнө	129/56
14	Руанда	Намд	53 мандат бүхий үндэсний 1 тойрогт намд санал өгнө., 27 суудалд шууд бусаар сонгогддог.	80/53

* * *